

Mystic Border เมื่อพรมแดนเป็นเพียงสิ่งเร้นรัฐ: ปฏิบัติการภาพถ่ายบนพื้นที่พรมแดนไทย-พม่า

Mystic Border: When borders are hidden by the state: Photo Operations on the Thai-Myanmar Border

Received : February 13, 2024

Revised : April 8, 2024

Accepted : April 17, 2024

อุกฤษฏ์ จอมยิ้ม¹

Ugrid Jomyim¹

1 อาจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปะภาพถ่ายและสื่อทัศนภาพ วิทยาลัยการออกแบบ มหาวิทยาลัยรังสิต อีเมล : ugrid.j@rsu.ac.th

1 Lecturer of Department of Photography and Visual Media College of Design, Rangsit University, E-mail : ugrid.j@rsu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้ผู้วิจัยต้องการนำเสนอ ภาพวิถีกลุ่มชาติพันธุ์ดารอาง หมู่บ้าน
นอแล อำเภอย่าง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ระหว่างพรมแดนรัฐไทยและรัฐ
เมียนมา โดยเริ่มจากกระบวนการทำงานของภาพถ่ายสารคดี (documentary
photography) ที่นำแนวความคิดในด้านสังคมศาสตร์ รัฐชาติ (state)
พรมแดน (border) อัตลักษณ์ (identity) มาสนับสนุนกระบวนการทำงาน
ผ่านการลงพื้นที่สังเกตการณ์ บันทึกภาพชุมชนภายใต้บริบทพื้นที่ชายแดน
จากการทำงานบันทึกภาพและเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยพบว่า ภายใต้บริบท
พื้นที่ชายแดนกลุ่มคนชาติพันธุ์ดารอาง ต่างต้องพบเจอกับสภาวะการถูก
กดทับในด้านอัตลักษณ์ผ่านกระบวนการของระบบทุนนิยม ที่ในช่วงเวลา
พวกเขา/เธอก็มีตัวตน แต่ในช่วงเวลาพวกเขา/เธอต่างก็ไร้ตัวตนในสายตา
ของรัฐ จึงเป็นที่มาของการพัฒนางานภาพถ่ายสารคดีไปสู่การทำงานศิลปะ
ภาพถ่าย (fine art photography) ผ่านการทำงานในห้องมืด (dark room)
เพื่อให้ภาพถ่ายสามารถที่จะผลิตสร้างความหมายใหม่ จากสัญญาที่ผู้วิจัย
สร้างร่องรอยไว้บนแผ่นฟิล์ม นอกจากนี้ผลงานศิลปะภาพถ่ายในชุดนี้ ได้ตั้ง
คำถามกับตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวิถีชีวิตอยู่พื้นที่พรมแดน ว่าในมุมมอง
ของรัฐและระบบทุนนิยม พวกเขาถูกจัดวางไว้ในตำแหน่งไหนของความเป็น
พลเมือง และในขณะที่เดียวกันพวกเขาต่างเร้นอำนาจอรัฐและระบบทุนนิยม
ได้อย่างไรในพื้นที่ชายแดน

คำสำคัญ : ชายแดน, ชาติพันธุ์ดารอาง, อัตลักษณ์

Abstract

This paper presents the Dara-Ang ethnic group residing in Ban Nolae, Fang District, Chiang Mai Province, Thailand. The study, which focuses on the community's experiences in the borderland context between Thailand and Myanmar, uses documentary photography and social science concepts to explore the notions of state, border, identity, and power. The fieldwork observations and photographic documentation reveal that the Dara-Ang people struggle with their identity under the influence of capitalism. They are recognized and marginalized by the state, and their existence is fluid and dependent on external forces. This realization transformed documentary photographs into fine art photography through darkroom manipulation.

The resulting artworks create new meanings from the film traces, challenging the positioning of borderland ethnic groups as citizens by the state and capitalist systems and questioning their agency within this liminal space.

Keyword : Borderland, Dara-Ang, Identity

บทนำ

บทความนี้ผู้วิจัยต้องการจะนำเสนอกระบวนการทำงานเชิงสร้างสรรค์ทางด้านศิลปะภาพถ่าย ทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว ที่ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่หมู่บ้านนอแลซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์ดารอวางตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณชายแดนไทย-เมียนมา มายาวนานมากกว่า 30 ปี จากคำบอกเล่าของคนในชุมชน บ้านนอแลเป็นพื้นที่ชุมชนแรกที่กลุ่มคนดารอวางจากรัฐฉานเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ก่อนที่จะขยายและโยกย้ายไปอยู่ยังพื้นที่อื่น ๆ เช่น บ้านปางแดงนอก บ้านปางแดงใน บ้านแม่จอน เป็นต้น ในปัจจุบันชุมชนบ้านนอแลมีจำนวนครัวเรือนอยู่อาศัยประมาณ 300 หลังคาเรือนซึ่งถือว่าเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ มีถนนที่ตัดผ่านกลางหมู่บ้านเป็นเส้นแบ่งพรมแดนเชิงกายภาพ ทำให้ด้านซ้ายของหมู่บ้าน (ทิศตะวันตก) ตั้งอยู่ในพื้นที่ของประเทศสหภาพเมียนมา ด้านขวาของหมู่บ้าน (ทิศตะวันออก) ตั้งอยู่ในพื้นที่ของประเทศไทย การโยกย้ายของพวกเขาเหล่านี้ส่วนมากจะย้ายมาเพราะไม่สามารถตั้งถิ่นฐานในประเทศพม่าได้อย่างถาวร เพราะมีปัจจัยหลายอย่างที่ก่อให้เกิดปัญหาความมั่นคงในชีวิต เช่น สิทธิในการถือครองที่ดิน สิทธิทางวัฒนธรรม และภัยสงคราม ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จึงทำให้พวกเขาข้ามพรมแดนมาเผชิญโชคชะตาในพื้นที่ของประเทศไทย

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ในช่วงแรกคนดารอวางที่โยกย้ายมาจากตอยลาย ในรัฐฉาน ประเทศพม่า จะเป็นกลุ่มดารอวางกลุ่มแรก ๆ ที่ย้ายเข้ามาจะปรากฏให้เห็นชัดเจนในช่วงปี พ.ศ. 2521 ซึ่งเป็นช่วงที่สงครามระหว่างชนกลุ่มกับรัฐบาลทหารพม่ามีความรุนแรง การที่อพยพหนีสงครามมาในประเทศไทยก็ใช้ชีวิตพวกเขาจะราบรื่น เพราะต้องพบกับอุปสรรคในการตั้งถิ่นฐาน เพราะพื้นที่ส่วนมากจะอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ จึงทำให้มีปัญหาในการถือสิทธิ์ครอบครองที่ดิน จนเป็นกรณีพิพาทที่พบเห็นอย่างสม่ำเสมอ ดังที่ เพ็ญพิศ (2560) ได้กล่าวถึง ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนดารอวางที่ไร้สิทธิทำกิน จึงทำให้เกิดปัญหาให้กับหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะการรุกเข้าไปในพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้ชาวบ้านถูกจับกุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ดังที่เกิดขึ้นในหลายกรณี เช่น ที่เกิดขึ้นในอำเภอเชียงดาวในปี พ.ศ. 2532 และปี พ.ศ. 2541 ที่มีกลุ่มคนดารอวางอาศัยอยู่หลายหมู่บ้าน เช่น บ้านปางแดงนอก บ้านปางแดงใน บ้านแม่จอน และบ้านห้วยปง ประเด็นปัญหาตรงนี้เพ็ญพิศ มองว่าเกิดจากรัฐไม่เข้าใจและไม่ยอมรับความเป็นอื่นของกลุ่มชาติพันธุ์ดารอวาง และเมื่อผนวกกับการไร้ซึ่งบัตรประชาชนอันหมายถึงสิทธิในความเป็นพลเมืองของประเทศไทย ก็ยิ่งจะทำให้พวกเขาเหล่านี้ถูกอำนาจของรัฐกดขี่มากยิ่งขึ้น (เพ็ญพิศ ชงักรัมย์, 2560) ปัญหาที่เกิดขึ้นในอำเภอเชียงดาวของกลุ่มคนดารอวางก็จะคล้ายกับในพื้นที่ของบ้านนอแล คือ คนในชุมชนส่วนมากที่อพยพเข้ามา

พวกเขาแล้วแต่ไร้ซึ่งสัญชาติ ทำให้มีปัญหาในเรื่องของสิทธิจนเกิดเป็นปัญหาในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิในการครอบครองพื้นที่ทำกิน และอยู่อาศัย จึงทำให้ผู้คนที่นั่นส่วนหนึ่งต้องไปหารับจ้างนอกพื้นที่ชุมชน ผลสุดท้ายพวกเขาก็จะถูกเอารัดเอาเปรียบทั้งจากนายจ้าง รวมไปถึงหน่วยงานของรัฐที่สามารถแสวงหาผลประโยชน์จากช่องว่างตรงนี้ได้

ถึงแม้ว่าพวกเขาบางคนจะอยู่ในสถานะที่เป็นเพียงผู้อพยพและไร้ซึ่งสิทธิต่าง ๆ แต่สิ่งที่น่าสนใจสำหรับพื้นที่ชายแดนหมู่บ้านนอแล ก็คือ ภาคปฏิบัติการของชุมชน โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมและการดำรงชีวิตภายใต้ระบบทุนนิยมสมัยใหม่ สิ่งเหล่านี้ล้วนเชื่อมโยงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดารอาจเข้าด้วยกัน ปฏิบัติการที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อในบรรพบุรุษ โดยเฉพาะความเชื่อทางศาสนานั้นเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เกิดพื้นที่ทางสังคม ที่ทำให้พวกเขามีตัวตนในสังคมปัจจุบัน ดังในกรณีการบวชลูกแก้วที่วัดห้วยหมากเลียม ซึ่งจะถูกจัดทุกปีในช่วงฤดูร้อน ในพิธีกรรมนี้กลุ่มคนดารอาจ ต่างพากันหลานมาร่วมพิธีกรรมอย่างเนืองแน่น เพราะพวกเขามองว่าการบวชให้ลูกถือเป็นการเข้าถึงบุญที่สำคัญสำหรับพวกเขา

สำหรับภาคปฏิบัติการภายใต้ระบบทุนนิมนั้น ในชุมชนบ้านนอแลคนดารอาจทุกครัวเรือนล้วนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อการดำรงชีวิตในรูปแบบของพันธสัญญาของโครงการหลวงดอยอ่างขาง ถึงแม้ว่าจะสามารถสร้างรายได้ให้กับพวกเขามาหลายสิบปี แต่ก็ไม่เพียงพอสำหรับพวกเขาในการดำรงชีวิตในปัจจุบัน จึงทำให้กลุ่มคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ ต่างก็ลงไปยังตัวเมือง ทั้งในอำเภอฝาง อำเภอเชียงดาว และอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่เพื่อรับจ้างเป็นแรงงาน ส่วนคนแก่และวัยกลางคน ที่ไม่สามารถเดินทางไปได้ พวกเขาต่างก็เฝ้าหวนคิดถึงความรู้ในการทอผ้ามาผลิตสินค้าไว้ตอบสนองการท่องเที่ยว เพราะในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวจะมีนักท่องเที่ยวมาเยือนอย่างไม่ขาดสาย และอีกอาชีพหนึ่งที่มีผู้วิจัยได้พบเห็นก็คือกลุ่มชาวบ้านที่นำสินค้าส่งขายยังประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภค ทั้งนี้พวกเขาต่างอาศัยช่องทางธรรมชาติตามแนวชายแดน เป็นช่องทางในการส่งสินค้าไปให้แก่พ่อค้าชาวดารอาจที่อยู่ฝั่งพม่ามารับสินค้า แต่ปฏิบัติการค้าขายชายแดนจะไม่ได้เกิดขึ้นทุกวัน เพราะด่านชายแดนที่ไม่เป็นทางการแห่งนี้จะเปิดให้พวกเขาำสินค้าไปส่งได้เฉพาะวันพุธและวันศุกร์

จากที่กล่าวมาในประเด็นปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ดารอาจบ้านนอแล และปฏิบัติการทางสังคมภายใต้บริบทพรมแดนของความเป็นรัฐชาติ ผู้วิจัยมองว่า กระบวนการผลิตงานสร้างสรรค์ สามารถที่จะบอกเล่าบันทึกเรื่องราวของพวกเขาได้ ทั้งในประเด็นของปัญหาสิทธิทำกิน สิทธิความเป็นพลเมือง และสิทธิทางวัฒนธรรม เพื่อให้เห็นถึงสภาวะของความเป็นชาติพันธุ์ ภายใต

เส้นแบ่งพรมแดนรัฐชาติ ว่ากลุ่มคนดารอาจมีกระบวนการปรับตัวอย่างไร
ที่ทำให้วิถีชีวิต วัฒนธรรม และการดำรงอยู่ในพื้นที่ทางสังคม ยังคงอยู่ได้มา
จนถึงปัจจุบันนี้

รัฐชาติ อัตลักษณ์ พรมแดน แนวความคิดสู่กระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน

ผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวความคิดทางด้านสังคมศาสตร์
มาเป็นกรอบความคิด เพื่อวิเคราะห์ปรากฏการณ์ในพื้นที่เพื่อเชื่อมโยงสู่
การผลิตงานสร้างสรรค์ศิลปะภาพถ่ายดังนี้

แนวความคิดรัฐชาติ

ในงานวิจัยชุดนี้ผู้วิจัยได้นำแนวความคิดเรื่องรัฐชาติของเสกสรรค์ ซึ่ง
เป็นบทความที่สามารถวิเคราะห์และอธิบายแนวคิดรัฐชาติไว้อย่างน่าสนใจ
เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2551) ได้อธิบายให้เห็นภาพกว้างของแนวคิดนี้ไว้ว่า
การเกิดขึ้นของรัฐชาติในประเทศไทยได้ก่อเกิดขึ้นมารวมหนึ่งร้อยปี อันส่งผล
ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในดินแดนแห่งนี้ และโดยตัวของมัน
เองรัฐชาติเป็นส่วนหนึ่งของความทันสมัย (modernization) ที่มีส่วนสำคัญ
อย่างมากในการปรับเปลี่ยนสังคมจารีตให้ทันสมัยตามสายตาของรัฐสำหรับ
รัฐไทยจะมีบทบาทที่เข้มข้น เพราะรัฐไทยสมัยใหม่ (modern State) ก่อเกิด
ก่อนชาติสมัยใหม่ (modern nation) และครอบงำอำนาจอัจกรมตั้งแต่เริ่มต้น
จากรัฐจารีตที่มีบทบาทที่จำกัด ไปสู่รัฐไทยกลายเป็นรัฐที่ลงทุนวางแผนพัฒนา
เศรษฐกิจออกแบระบบการศึกษา และชี้้นำให้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงตนเอง
ในด้านวัฒนธรรม

การขับเคลื่อนของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่ความทันสมัย ที่ดำเนิน
การในกฎเกณฑ์และภายใต้กรอบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จึงทำให้คำว่า ชาติ
เป็นหมุดหมายของการใช้อำนาจ เป็นหมุดหมายในการผลิตนโยบายที่ตอบ
สนอง รวมถึงเป็นความชอบธรรมในกระบวนการใช้อำนาจ จึงทำให้แนวคิด
เรื่องผลประโยชน์ของชาติ ทั้งในเรื่องความมั่นคง ความเจริญทางเศรษฐกิจ
และความสงบเรียบร้อยในสังคม ล้วนถูกผู้ใช้อำนาจรัฐนำมายึดถือเป็นสิ่ง
ตายตัว และสามารถทำให้รัฐออกมาตอบโต้ได้เฝ้ายามเมื่อถูกท้าทายอุดมการณ์
และด้วยความที่ “ชาติไทย” สำหรับเสกสรรค์จึงเป็นเพียงสิ่งประดิษฐ์
สมัยใหม่ ที่รวบรวมจากผู้คนที่หลากหลายชาติพันธุ์ มีภาษาและวัฒนธรรมที่
แตกต่างกัน ทั้งที่มีมาแต่เดิมและเคลื่อนย้ายมาทีหลัง ดังนั้นในกระบวนการ
หลอมรวมคนเหล่านี้ รัฐซึ่งเกิดก่อนชาติจึงมีบทบาทสำคัญที่จะบอกว่าใครบ้าง
เป็นคนไทย ใครบ้างที่จะมีสิทธิได้รับการดูแลจากรัฐและสิทธิประโยชน์ใน
รัฐไทย (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2551)

จากที่เสกสรรค์กล่าวมานั้นเป็นสายตาที่มองว่า รัฐมีความเข้มแข็งและเป็นศูนย์รวมทุกอย่างของการใช้อำนาจในการปกครอง และพร้อมที่จะเบียดขับกลุ่มคนที่มองว่าไม่ใช่คนในรัฐให้เป็นอื่น และได้สร้างกระแสของความเป็นชาตินิยมขึ้นมาผ่านทางวัฒนธรรม ดังที่ปวิณ ชัชวาลพงศ์พันธ์ (2561) วิเคราะห์ถึง ความเป็นชาติ ว่าควรวิเคราะห์ผ่านกรอบคิดของความเป็นชาตินิยม เพราะในสภาพของการเป็นอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นปรากฏการณ์และวาทกรรมทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการหล่อหลอมจิตสำนึกของคนประชาชน และเป็นวิธีที่ประชาชนกำหนดสถานะของตัวเองในชุมชนทั้งภายในรัฐและระหว่างรัฐอื่นรวมชาตินิยมเป็นสิ่งที่กำหนดอัตลักษณ์ร่วม ด้วยการผลิตซ้ำความเป็นราษฎรของคนในชาติ ดังนั้นความเป็นชาติก็คือสิ่งที่แฝงฝังอยู่ในชาติ ซึ่งถูกสร้างผ่านอัตลักษณ์ร่วม เช่น ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ร่วม ดังนั้นผู้นำจึงนิยมส่งเสริมชาตินิยม โดยการกำหนดภาพลักษณ์ของความเป็นชาติ เพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมือง ดังนั้นสำหรับปวิณ ความเป็นชาติคือสิ่งประดิษฐ์ ที่เกิดขึ้นจากแนวคิดชาตินิยม ถึงแม้จะมีความเป็นธรรมสูง แต่ก็มิพลงอย่างมาก ทั้งนี้เพราะชาตินิยมคืออุดมการณ์ที่ปราศจากตรรกะ คับแคบเต็มไปด้วยความเกลียดชัง ดังนั้นเมื่อความเป็นชาติสร้างขึ้นจากชาตินิยมที่ไร้เหตุผลไม่เพียงแต่ถูกนำไปสร้างความชอบธรรมให้ผู้นำ แต่ยังเป็นเงื่อนไขในการแยกประชาชนออกจากกันอีกด้วย (ปวิณ ชัชวาลพงศ์พันธ์, 2561)

ดังนั้นในกรณีของคนดารอาอง เมื่อพิจารณาจากแนวความคิดของรัฐชาติอาจจะทำให้มองได้ว่า ภายใต้บริบทของการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ จึงทำให้พวกเขาที่เป็นเพียงคนอีกกลุ่มที่ไม่ถูกนับรวมในความเป็นพลเมืองไทยที่ควรได้รับสิทธิการดูแลจากรัฐมาตรฐานที่เท่าเทียมกับคนอื่น ๆ ในสังคม เช่น การถือครองที่ดิน การรักษาพยาบาล รวมถึงสวัสดิการรัฐในด้านอื่น ๆ นอกจากนี้ภาพลักษณ์ของพวกเขาก็ถูกผลิตซ้ำทั้งจากภาครัฐและสื่อ (media) ในประเด็นปัญหาความเกี่ยวข้องกับยาเสพติดและผู้ทำลายสิ่งแวดล้อม จึงทำให้รัฐมีความชอบธรรมที่จะเข้ามากำหนดนโยบาย จนสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขา ดังจะเห็นได้จากปัญหาที่เกิดขึ้นที่ได้กล่าวมาแล้วในประเด็นเรื่องสิทธิความเป็นพลเมือง

แนวความคิดอัตลักษณ์

ในหนังสืออัตลักษณ์ไทย จากไทยสู่ไทย ๆ ประชา สุวีรานนท์ (2554) ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์คือการนิยามหรือให้คำจำกัดความแก่คนกลุ่มหนึ่ง โดยกระทำผ่านภาพแสดงแทน (representation) อันได้แก่ภาษา วัตถุสิ่งของ รูปภาพและถ้อยคำ ถ้าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ก็จะสังเกตเพิ่มจากเครื่องแต่งกายและความเชื่อ ทั้งนี้การนิยามตนเองจะมี 2 ลักษณะคือ

1. อัตลักษณ์ด้านตรง (positive identification) คือการรู้จักตนเองจากสิ่งๆ ที่เหมือนกับตนเอง อาจจะมีเหมือนโดยยึดสัญลักษณ์อะไรบ้างอย่าง แบบแผน ความประพฤติ ขนบธรรมเนียมประเพณี และผลประโยชน์บางอย่างร่วมกัน

2. อัตลักษณ์ด้านกลับ (negative identification) คือการรู้จักตนเองจากสิ่งที่ไม่ใช่ตนเอง หรือจากการนิยามตนเองให้แก่คนอื่น ตัวอย่างเช่น การบอกบุคลิกลักษณะหรือคุณสมบัติของชาวต่างชาติด้วยอคติทางการเมืองและประวัติศาสตร์ เช่น ลาวชื่อ พม่าดุร้าย หรือเขมรคดโกง เป็นต้น

เมื่อพิจารณาการนิยามอัตลักษณ์ในบริบทของความเป็นไทย หรือนิยามตัวตนผูกติดกับความเป็นไทย จึงทำให้เกิดวาทกรรมที่ว่าด้วยความเป็นอื่น ที่ไม่ได้หมายถึงกลุ่มคนที่เป็นปัจเจกชนหรือบุคคล แต่หมายถึงกลุ่มคนในเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้ความเป็นอื่นจะมีลักษณะพิเศษ 2 ประการคือ

ประการแรก ความเป็นอื่น ไม่ได้ถูกใช้เฉพาะในเชิงพื้นที่ แต่มีความหมายในเชิงเวลา ลำดับชั้น หรือความแตกต่างด้านใด ๆ ก็ได้ในด้านวัฒนธรรม

ประการที่สอง ความเป็นอื่นคือภาพแสดงแทน (representation) แบบพร่า ๆ มัวๆ หรือไม่มีความชัดเจน กล่าวคือ คนอื่นที่เป็นใครก็ได้ที่ไม่ใช่ตัวเราเอง ที่เป็นเช่นนี้เพราะคนอื่นถูกนิยามขึ้นมาจากอัตวิสัยของตัวเรา และถูกขับเคลื่อนด้วยแรงปรารถนา ที่จะสร้างตัวตนมากกว่าความต้องการที่จะรู้จักกันอย่างจริงจัง (ประชา สุวีรานนท์, 2554)

ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยพิจารณากลุ่มคนดารอาจในฐานะผู้โยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาในพื้นที่รัฐไทย พวกเขาไม่เพียงถูกสร้างภาพความเป็นในสายตาของรัฐ แม้แต่ในกลุ่มคนไทยทุกๆ ไปก็ยังคงมองพวกเขาด้วยความหวาดระแวงกับภาพลักษณ์ที่ถูกมองว่าเป็นผู้ทำลายธรรมชาติและบางครั้งยังรวมไปถึงภาพของคนที่ย้อนทำลายรัฐด้วยการถูกมองแบบเหมารวมว่าเป็นกลุ่มคนที่เคยค้ายาเสพติด ถึงแม้อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์จะถูกมองในแง่ลบ แต่ที่พวกเขาไม่ได้สยบยอมกับวาทกรรมดังกล่าว พวกเขากลับมีการตอบโต้และสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ ดังในงานของอริญญา ศิริผล (2546) ที่ไปศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ที่ครั้งหนึ่งถูกตีตราว่าเป็นผู้ที่ค้ายาเสพติด อริญญาค้นพบว่า การลุกขึ้นมาตอบโต้ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งมีนัยยะที่สำคัญใน 2 ประเด็น คือ

1. อัตลักษณ์ไม่ได้ถูกผูกขาดจากคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอไป ไม่ว่าจะเป็นคนม้งรุ่นเก่า คนม้งรุ่นใหม่ หรือแม้แต่รัฐ ที่จะให้ภาพของกลุ่มวัฒนธรรมถูกครอบงำ ดังเช่น ภาพของชาวม้งที่เกี่ยวข้องกับการค้ายาเสพติด ภาพของคนไร้การศึกษาและสกปรก แต่อัตลักษณ์ของพวกเขากลับเป็นการสร้างขึ้น (construct) และสามารถถูกสร้างขึ้นใหม่ (reconstruct) ให้มีความหลากหลายและซับซ้อน มีความลื่นไหลและเปลี่ยนแปลงเพื่อใช้เป็นสิ่งต่อรอง เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากสังคมวงกว้าง เช่น การสร้างความก้าวหน้าใน

การศึกษา การปรับชุมชนให้ปลอดภัยเสถียร การสร้างระบบการผลิตใหม่ตาม
แนวทางการพัฒนาของรัฐ เป็นต้น

2. อัตลักษณ์ของกลุ่มคนมีนั้นมีความหลากหลาย โดยขึ้นอยู่กับชนชั้น
รุ่มรวย และประสบการณ์ รวมถึงผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่มแต่ละรุ่นในสังคม
มี อย่างเช่นการพยายามหนีออกจากฝันของกลุ่มวัยรุ่นจากคนสูงวัย จึงทำให้
วัยรุ่นชาวมั่งสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป

ดังนั้นถ้าจะทำความเข้าใจสังคมมั่งต้องทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของ
กลุ่มคนต่าง ๆ ที่มีพลวัต ความหลากหลายและความซับซ้อน ที่ขึ้นอยู่กับ
ปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ในฐานะโครงสร้างที่ครอบงำ กับ
ความเป็นตัวแทนทั้งในฐานะปัจเจกและชุมชน ที่มีหลากหลายในแง่ทั้ง
ประสบการณ์การเรียนรู้ (อริยญา ศิริผล, 2546) ทั้ง 2 แนวคิดที่ผู้วิจัยนำมา
ใช้ในการทำงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ครั้งนี้ ก็เพื่อการคลี่คลายความซับซ้อนทาง
สังคมของกลุ่มชาติพันธุ์คาราวาง รวมถึงเพื่อปรับเปลี่ยนและวางกรอบการ
เก็บข้อมูล ภายใต้นักคิดตั้งที่กล่าวและนำข้อมูลเข้าสู่กระบวนการสร้างสรรค์
ผลงานในด้านการผลิตสื่อ เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์นำไปสู่การอธิบาย
แก่สังคมได้

แนวความคิดพรมแดน

ในการศึกษาวิจัยชิ้นนี้ อีกหนึ่งแนวคิดที่ผู้วิจัยนำมาใช้สำหรับเป็นเครื่องมือ
ในการศึกษาก็คือ แนวคิดเรื่องพรมแดน เป็นเพราะว่า ผู้วิจัยตระหนักถึง
ลักษณะทางกายภาพของชุมชนบ้านนอแล ที่ตั้งอยู่ระหว่างชายแดนไทย-พม่า
แล้วพบเห็นปรากฏการณ์ของผู้คนในชุมชนที่อยู่ชายแดนในการต่อสู้เพื่อเอา
ชีวิตรอด จากสภาวะที่ถูกบีบรัดทำให้เชื่อง อยู่ภายใต้อำนาจรัฐ

สุรชาติ บำรุงสุข (2552) ได้กล่าวถึงพรมแดนไว้ว่า พรมแดนของแต่ละ
รัฐเป็นมรดกสำคัญทางการเมืองของโลกตะวันตกที่มีการพัฒนาอย่าง
ยาวนาน จนขยายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก เพราะในความเป็นจริงทางการเมือง
เมือง ไม่มีรัฐใดปฏิเสธการมีพรมแดนทั้งของตนเองและรัฐข้างเคียงได้ ทั้งนี้
สุรชาติได้สังเกตเห็นว่า พรมแดนเป็นเสมือนสถาบันและกระบวนการทางการเมือง
ของรัฐ เห็นได้จากในความเป็นสถาบันทางการเมือง พรมแดนได้ถูกผลิต
ขึ้นจากการตัดสินใจทางการเมือง และในเวลาเดียวกันก็ถูกกำหนดโดยบทบัญญัติ
ทางกฎหมาย จึงทำให้พรมแดนเป็นสถาบันทางการเมืองพื้นฐานที่สุดในอีก
มุมมองหนึ่ง เพราะชีวิตทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ล้วนเกิดขึ้นใน
พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่แน่นอน หรืออีกประการหนึ่งก็คือ กิจกรรมเหล่านี้ดำรง
อยู่ไม่ได้เลยหากจากปราศจากปัจจัยในเชิงพื้นที่ (ดินแดน) รองรับไว้ พรมแดน
เกิดและอยู่ก่อนรัฐสมัยใหม่แล้ว เพียงแต่ไม่มีความชัดเจนในลักษณะของ

“เส้น” ที่เราคำนึงเคยบนแผนที่ปัจจุบัน เป็นเส้นทางกายภาพที่มีสถานะทางกฎหมายในการกำหนดความเป็นองค์อธิปัตย์ (sovereign authority) นอกจากนี้เส้นยังมีผลต่อการกำหนดอัตลักษณ์ของบุคคล ซึ่งก็คือการที่บุคคลผูกพันอยู่กับรัฐในทางสังคม อันทำให้เกิดแนวคิดเรื่องของสัญชาติ (nationality) ตลอดจนสิทธิของพลเมือง (rights of citizenship) ที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ภูมิศาสตร์ของรัฐ สามารถพิจารณากระบวนการของพรมแดน 4 มิติหลักดังนี้

1. พรมแดนเป็นเครื่องมือในการสร้างนโยบายของรัฐ
2. นโยบายและการปฏิบัติของรัฐมีขอบเขตจำกัดในการควบคุมพรมแดน เช่น คน สินค้า และข้อมูลข่าวสาร
3. พรมแดนเป็นผู้กำหนดอัตลักษณ์ของบุคคลภายในรัฐ
4. พรมแดนมีทั้งความหมายทั่วไปและความหมายเฉพาะ และบางครั้ง

ความหมายก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ขึ้นอยู่กับบริบทและเหตุการณ์ อย่างไรก็ตามคำว่า “พรมแดน” เป็นคำที่ทรงพลัง โดยเฉพาะในยามที่มีปัญหาเกี่ยวกับรัฐข้างเคียง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะพื้นฐานสำคัญของความเป็นรัฐสมัยใหม่วางอยู่บนสถานะกายภาพของดินแดน อันทำให้ “จินตนาการสมมติ” ของความเป็นรัฐ ถูกสร้างให้เป็นอาณาเขต (territorial state) และสามารถที่จะเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ “ลัทธิชาตินิยม” ของทุกรัฐผูกติดอยู่กับเรื่องดินแดน

จากแนวความคิดพื้นที่พรมแดนที่สุรชาติกล่าวมานั้น ผู้วิจัยมองว่าพรมแดนเป็นปฏิบัติการที่รัฐพยายามเข้ามาครอบครองพื้นที่และผู้คน เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพในการปกครอง ซึ่งการเข้ามาครอบครองนั้นรวมไปถึงพิธีกรรมและความเชื่อเข้าไว้ด้วย ดังในกรณีของพิธีกรรมบวชลูกแก้วของคนตาบอด ที่ถูกปรับเปลี่ยนไปในบริบทของการท่องเที่ยวมากขึ้น จากแต่เดิมที่พวกเขาจะมีพิธีกรรมขึ้นมา เพื่อให้ลูกหลานได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาพระธรรมในช่วงฤดูร้อน แต่สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเข้มแข็งในชุมชน พวกเขาต่างใช้พิธีกรรมในการเล็ดลอดจากอำนาจรัฐ ดังที่งานศึกษาของสุจารวี โคตพันธุ์ (2558) ค้นพบว่า ในพื้นที่ชายแดนอย่างหมู่บ้านภูมิซรอล ชุมชนได้นำพิธีกรรมมาเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับรัฐ ในเรื่องการประกอบอาชีพที่ไม่สามารถทำได้ ในช่วงกรณีข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐไทยและกัมพูชา ซึ่งพิธีกรรมในท้องถิ่น อย่างเช่น พิธีกรรมแซนโดนตาหรือพิธีกรรมไหว้ผีบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร สามารถที่จะทำให้ผู้คนที่ทั้งสองฝั่งชายแดน สามารถเดินทางไปมาเข้าร่วมพิธีกรรมได้ผูกความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่น ถึงแม้ว่ารัฐจะพยายามเข้ามามีส่วนในการกำหนดพิธีกรรม ทั้งนี้เป็นเพราะว่าความสำคัญของพิธีกรรมนี้ ทำให้คนชายแดนไทย-กัมพูชา พร้อมทั้งจะเล็ดลอดอำนาจรัฐที่ควบคุมเส้นพรมแดนเข้ามาร่วมพิธีได้ ถึงแม้จะไม่มีใบผ่านแดนดังที่เคยมีมา

ในช่วงสภาวะปกติ โดยอาศัยภาษาและอัตลักษณ์เป็นเครื่องมือที่ทำให้ปฏิบัติการของพวกเขาสำเร็จ จนสามารถร่วมพิธีกรรมและประกอบอาชีพได้

ทั้ง 3 แนวความคิดที่ผู้วิจัยนำมาใช้ ก็เพื่อที่จะเป็นกรอบในการเก็บข้อมูลและนำมาวิเคราะห์ เพราะพบว่าในพื้นที่ชุมชนบ้านนอแลมีปรากฏการณ์ที่สามารถใช้แนวคิดทั้ง 3 ในการวิเคราะห์ เช่น พิธีกรรมความเชื่อ การค้าขายแดน รวมไปถึงอัตลักษณ์ที่ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้ให้กับพวกเขา ภายใต้บริบทของความเป็นพื้นที่พรมแดน ดังนั้นในกระบวนการทำงานเชิงสร้างสรรค์ภาพถ่ายสารคดี ทางผู้วิจัยจะบันทึกภาพกิจวัตรประจำวัน กิจกรรมทางความเชื่อ เครื่องแต่งกาย ที่เป็นปรากฏในพื้นที่ของชุมชนเพื่อนำเสนอถึงปรากฏการณ์ในพื้นที่อย่างตรงไปตรงมาซึ่งกรอบแนวความคิดทั้ง 3 จะช่วยให้ผู้วิจัยเน้นได้ว่าควรจะบันทึกภาพในลักษณะใดที่สามารถแสดงถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างมีน้ำหนัก หรือสร้างประเด็นคำถามใหม่ ๆ ถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ ด้วยการตีความหมายจากภาพที่ผู้วิจัยคัดสรรออกมา

กระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะภาพถ่าย: จากแนวความคิดสังคมศาสตร์สู่พื้นที่ปฏิบัติการของศิลปะภาพถ่าย

ในกระบวนการสร้างผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้ เริ่มจากผู้วิจัยได้มีโอกาสลงพื้นที่บ้านปางแดง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษใหม่ เข้าไปสังเกตการณ์กลุ่มชาติพันธุ์ดาราอางในฐานะคนนอกกับนักวิจัยทางด้านมานุษยวิทยา ที่บ้านปางแดงนอก อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษใหม่ เพื่อตามบันทึกภาพวิถีชีวิตและพิธีกรรมบวชลูกแก้ว (12-13 มีนาคม 2559) ที่จัดขึ้น ณ วัดห้วยหมากเหลี่ยม อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษใหม่ ซึ่งห่างออกไปจากอำเภอยางชุมน้อยประมาณ 70 กิโลเมตร จากการลงพื้นที่ผู้วิจัยพบว่า ในพิธีกรรมบวชลูกแก้วของกลุ่มชาติพันธุ์ดาราอาง เป็นเสมือนพิธีกรรมที่ทำให้ญาติพี่น้องได้เดินทางกลับมาพบปะสร้างปฏิสัมพันธ์กัน ได้แสดงอัตลักษณ์ของพวกเขาในพื้นที่ทางศาสนา เช่น อัตลักษณ์การแต่งกาย ภาษา ดนตรี ดังปรากฏในภาพถ่ายที่ผู้วิจัยได้บันทึกไว้

จากการลงพื้นที่ภาคสนามในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบในเบื้องต้นว่า การที่ไม่มีแนวคิดทางด้านสังคมศาสตร์มาใช้ในการศึกษาผู้คนและวัฒนธรรม ทำให้ภาพถ่ายไม่สามารถสร้างประเด็นเนื้อหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ชัดเจน และไม่สามารถที่จะควบคุมทิศทางการทำงานภาพถ่ายได้ ทำให้ผู้วิจัยต้องนำกระบวนการทางความคิดทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มาปรับใช้กับการทำงานทางด้านศิลปะภาพถ่าย ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถผลิตและสร้างความหมาย โดยการตีความจากสิ่งที่พบเชิงประจักษ์ในพื้นที่ชุมชนของพวกเขาได้ ทั้งนี้ในปัจจุบันงานภาพถ่ายในลักษณะที่ผู้วิจัยนำมาเสนอ ใน

ภาพ 1

บรรยากาศประเพณีการบวชลูกแก้วของกลุ่มชาติพันธุ์ดาราออง
วัดห้วยหมากเหลี่ยม อำเภอดงโขง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 2

บรรยากาศในงานบวชลูกแก้ว ที่มีพิธีรับพระจอบเปริยญธรรม 9 ประโยคจากเจ้าอาวาส
วัดห้วยหมากเหลี่ยม อำเภอดงโขง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 3

ภาพคนดาราร่างขณะกำลังร่อนเดินทางไปงานบวชลูกแก้ว
บ้านปางแดงนอก อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 4

ภาพคนดาราร่างขึ้นมาทำบุญที่วัด
บ้านปางแดงนอก อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 5

พระสงฆ์ชาวदार่างอวาง

บ้านปางแดงนอก อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจัดประเภทภาพถ่ายที่มีรูปแบบในลักษณะนี้ว่า Visual Anthropology อัมพร จิรัฐติกร (2546) ได้กล่าวว่า เป็นกระบวนการทำงานที่มีระเบียบวิธีวิจัย (methodology) การใช้เทคนิควิธี ถ่ายทอดความรู้ทางด้านมานุษยวิทยา แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นกระบวนการทำงานเชิงทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างภาพตัวแทน (representation) ที่สัมพันธ์กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทั้งนี้ก็วิจัยก็ต้องพึงระวัง เพราะการถ่ายทอดภาพแสดงแทนย่อมมีผลกระทบต่อ “ผู้ถูกศึกษา” (subject) ภาพเหล่านั้นไม่ว่าจะเป็นภาพถ่ายหรือภาพเคลื่อนไหว ย่อมเป็นเครื่องยืนยันการดำรงอยู่จริงของเรื่องราวต่าง ๆ ของตัวบุคคลหรือกลุ่มคนที่ถูกศึกษา

ในขณะที่ พรรณราย โอสถาภิรัตน์ (2546) กล่าวถึงนิยามความหมายของ Visual Anthropology ไว้ว่า เป็นกระบวนการศึกษาผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ประจักษ์ต่อสายตา ที่หมายถึงสิ่งที่มีลักษณะปรากฏเป็นรูปธรรมในโลกทางกายภาพ ในเวลาและสถานที่ที่จำกัด ได้แก่ ภาพยนตร์ ภาพถ่าย ศิลปะของคนพื้นเมือง ซึ่งการพิจารณาาระบบของสิ่งประจักษ์ทางสายตา ทุกอย่างจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขของเทคโนโลยี ในการผลิตและการรับชมเรื่องราวต่าง ๆ ที่ไม่มีความเป็นกลาง เพราะทุกอย่างล้วนสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ สังคม และอุดมการณ์ที่ซับซ้อน เช่น ภาพถ่ายที่เป็นทั้งวัตถุมีรูปแบบและเนื้อหา จึงทำให้ภาพถ่ายแต่ละภาพมีประวัติศาสตร์ของมันเอง โดยไม่จำเป็นต้องผ่าน

กาลเวลาที่ยาวนาน และในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมผ่านสิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกับเนื้อหา

จากที่อัมพรและพรรณราย กล่าวไว้นั้น ทำให้ผู้วิจัยต้องกลับมาทบทวนการทำงานภาคสนามในพื้นที่ที่มีความชัดเจน ทั้งในเรื่องปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนชาติพันธุ์คาราอากบ้านนอแล ว่าควรจะมีจุดประเด็นไหนและประเด็นที่เกิดขึ้นจะสามารถนำมาพัฒนาเป็นผลงานสร้างสรรค์ด้านศิลปะภาพถ่ายได้อย่างไร ดังนั้นในการลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 2 ผู้วิจัยจึงจัดวางขอบเขตกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานดังนี้

1. นำแนวคิดทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามาวิเคราะห์ผลงานครั้งที่ 1 ที่ได้จากการลงพื้นที่และสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ทำให้พบว่า แนวคิดรัฐชาติ พรหมแดน อัตลักษณ์สามารถเป็นเครื่องมือที่ดี ในการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนคาราอากบ้านนอแล

2. ศึกษาภาพถ่ายของนักมานุษยวิทยาและศิลปินภาพถ่ายสารคดี ทำให้ผู้วิจัยพบว่า ทั้งนักมานุษยวิทยาและศิลปินภาพถ่ายสารคดีมีกระบวนการทำงานที่เหมือนกันในบางประเด็น คือ การลงพื้นที่ภาคสนามที่ต้องใช้ระยะเวลาในการทำงานในพื้นที่ ศึกษาและสร้างความคุ้นเคยกับผู้คนในชุมชนก่อนที่จะบันทึกภาพ ส่วนด้านที่แตกต่างกันก็คือ มุมมองของภาพถ่ายที่เป็นภาพแสดงแทน (represent) ความเป็นชุมชนจะมีความแตกต่างกัน ในส่วนของนักมานุษยวิทยาภาพถ่ายถูกบันทึกเพื่อเป็นหลักฐานที่นำมาใช้ในการทำวิจัย ส่วนช่างภาพสารคดี ภาพถ่ายจะถูกบันทึกอย่างตรงไปตรงมาเพื่อเล่าเรื่องสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภายใต้การรับรู้อุดมการณ์ของตนเอง

จากข้อสรุปทำให้ทิศทางการพัฒนาผลงานของผู้วิจัย ต้องมุ่งไปพิจารณาจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งจากการลงพื้นที่ศึกษาและเก็บข้อมูลผู้วิจัยพบว่า อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์คาราอากที่อยู่ภายใต้กระแสของความ เป็นรัฐชาติ ผนวกกับบริบทของพื้นที่ชายแดน พวกเขาต่างจะมีตัวตนในสายตาของรัฐก็ต่อเมื่อมีผลประโยชน์ของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องผ่านกระบวนการของระบบทุนนิยม ที่ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนของพวกเขาอย่างต่อเนื่อง เช่น ระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ เกษตรพันธะสัญญาแฝงเร้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ถ้าพิจารณาในมุมมองทางเศรษฐกิจด้านหนึ่งก็สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและผู้คนในชุมชน แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นระบบที่กดทับและกีดกันกลุ่มคนที่ไม่สามารถเข้าถึงทุนได้ ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ครั้งที่ 2 ในผลงานสร้างสรรค์ผู้วิจัยจึงมุ่งไปที่ตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์คาราอากที่สัมพันธ์กับบริบทของพื้นที่ชายแดน ภายใต้การทำงานของภาพถ่ายสารคดีที่มีแนวคิดว่า ผู้คนในพื้นที่ควรถูกบันทึกภาพอย่างตรงไปตรงมาถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของชุมชน

ภาพผลงานสร้างสรรค์ศิลปะภาพถ่ายเชิงสารคดีในการลงพื้นที่ครั้งที่ 2

ภาพ 6

“ใจบ้าน” หรือฮ้อเต๋อล้อในคำพูดของคนदारอาจ เป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อของคนในชุมชนदारอาจบ้านนอแล

ภาพ 7

ภาพวิถียามเช้าของผู้คนदारอาจในชุมชนบ้านนอแล

ภาพ 8

ภาพคนดาราร่างขณะเดินทางเพื่อไปเป็นแรงงานด้านเกษตรกรรม

ภาพ 9

ภาพบรรยากาศความเข้าคนดาราร่างในชุมชนบ้านนอแล รอซื้ออาหารเข้าเป็นเสบียงก่อนไปทำสวน

ภาพ 10

ดาหลวงบู้วาย เครื่องหมายทางพิธีกรรมที่กลุ่มชาติพันธุ์ดาราอากปักไว้ในพื้นที่เกษตรกรรมตามความเชื่อที่คอยป้องกันความไม่ดีต่าง ๆ ที่จะเข้ามา ทั้งนี้เป็นความเชื่อที่เหมือนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในภาคเหนือของประเทศไทย

ในการลงพื้นที่ปฏิบัติการครั้งที่ 2 ผู้วิจัยได้บันทึกภาพสัญลักษณ์ทางความเชื่อและภาพบรรยากาศ ในช่วงเวลาที่พื้นที่ถูกกลบกลืนไปด้วยหมอกฝนในยามเช้า สามารถผลิตสร้างความหมายใหม่แก่พื้นที่และผู้คนในชุมชนอย่างมีนัย มากกว่าจะมองเป็นเพียงภาพถ่ายเชิงสารคดี ที่ดีความหมายในภาพอย่างตรงไปตรงมาเพียงอย่างเดียว ในการบันทึกภาพครั้งนี้ผู้วิจัยก็พยายามที่จะสื่อถึงประเด็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่จะเลือนหายในสายตาของรัฐชาติ หรือถ้ามีก็เป็นในกรณีที่สามารถสร้างผลประโยชน์ให้แก่รัฐได้ เช่น การนำวัฒนธรรมพวกเขาเข้าสู่กระบวนการทำให้เป็นการค้าด้านท่องเที่ยว หรือแม้กระทั่งเป็นเพียงแรงงานเกษตรติดพื้นที่เพียงเท่านั้น ดังนั้นจึงทำให้ผู้วิจัยคิดว่ากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้คนในพื้นที่ชายแดน ต่างต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐไทยที่เข้าไปจัดการพื้นที่และผู้คน ผ่านกลไกของระบบทุนมากกว่าที่จะเปิดโอกาสให้กับสิทธิพื้นฐานความเป็นพลเมืองของพวกเขาอย่างแท้จริง

ภาพผลงานสร้างสรรค์ภาพถ่ายสารคดีในการลงพื้นที่ครั้งที่ 3

ภาพ 11

ชายชวดารอวางนึ่งพริกผ่นยามเช้า บ้านนอแล อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 12

ชวดารอวางขณะกลับมาจากการทำงานสวน บ้านนอแล อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 13

ชายชวตาราวางในพิธีบวชลูกแก้ว บ้านนอแล อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 14

เยาวชนตาราวางกำลังเข้าพิธีบวชลูกแก้ว บ้านนอแล อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่

ในผลงานการลงพื้นที่ครั้งที่ 3 ผู้วิจัยต้องการที่จะบันทึกภาพของผู้คนในลักษณะที่เป็นภาพถ่ายบุคคล (portrait) เพื่อต้องการนำเสนอความมีตัวตนของผู้คนดาราอาจ ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตประจำวันในพื้นที่จริง โดยเฉพาะในด้านศาสนาที่แรงความศรัทธาของพวกเขาปรากฏอย่างเด่นชัด ในพิธีกรรมบวชลูกแก้วในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี การที่พวกเขาจะเข้าถึงพื้นที่ของความศรัทธาได้นั้น พวกเขาต่างต้องสะสมทุนจากการเกษตรหรือบางคนก็เดินทางออกจากหมู่บ้านเพื่อไปขายแรงงาน เพื่อความหวังที่ว่าจะมีโอกาสส่งเสียลูกหลานของพวกเขาได้เข้าสู่พื้นที่ทางศาสนา

จากกระบวนการการทำงานทั้ง 3 ครั้งที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ทำงานสร้างสรรค์ศิลปะภาพถ่าย ที่ได้นำแนวความคิดทางด้านสังคมศาสตร์เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากชุมชน เพื่อที่จะสามารถกำหนดเป้าหมายการทำงานเชิงสร้างสรรค์ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้ง 3 ชุดนั้นจะเป็นงานศิลปะภาพถ่ายเชิงสารคดีที่สามารถอธิบายความหมายอย่างตรงไปตรงมา ทั้งในเรื่องอัตลักษณ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ในอีกด้านหนึ่งก็สามารถสร้างบทสนทนาเชิงลึกระหว่างภาพถ่ายที่ปรากฏและผู้ชมได้ ในงานภาพถ่ายที่บันทึกมาทั้ง 3 ชุด ผู้วิจัยได้คัดภาพจากชุดที่ 2 และชุดที่ 3 มาปรับในกระบวนการทำงาน เพื่อให้เกิดการตีความงานสร้างสรรค์ในเชิงศิลปะร่วมสมัยมากขึ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยคิดว่าเพียงภาพถ่ายสารคดีอาจจะไม่สามารถสะท้อนประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้คนดาราอาจได้มากอย่างที่คาดหวัง ในขณะที่เดียวกันก็ต้องการที่จะทำให้ผลงานตอกย้ำประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงเป็นที่มาของผลงานในชุดที่ 4 ที่มีกระบวนการการทำงานในการหวนกลับไปใช้เทคนิคของกระบวนการอัดขยายภาพในห้องมืด (dark room)

กระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะภาพถ่าย: การทวนกลับคืนสู่เทคนิคพื้นฐาน เพื่อเชื่อมโยงสุนทรียศาสตร์ศิลปะภาพถ่ายร่วมสมัย

ในผลงานชุดที่ 4 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากผลงานทั้ง 3 ชุดที่ผ่านมาจากภาคสนาม ภาพทั้งหมดเป็นเพียงแค่การบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างตรงไปตรงมา จนบางครั้งภาพถ่ายที่ได้ไม่สามารถสะท้อนสภาวะของการถูกกดทับที่รัฐกระทำต่อผู้คนดารอาจในชุมชนบ้านนอแล ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำภาพที่ถูกบันทึกในภาคสนามด้วยฟิล์มขาวดำ ที่นำไปสู่กระบวนการทำงานในห้องมืด ผ่านขั้นตอนการใช้น้ำยาเคมีในการล้างฟิล์ม จากนั้นใช้เทคนิคการขีดถู/ขีดฟิล์ม (scratch film) ด้วยกระดาษทรายลงไปที่ Film Negative เพื่อให้เกิดร่องรอยบนเนื้อฟิล์ม แต่ในขณะที่เดียวกันก็ลบรายละเอียดบางส่วนของภาพที่ปรากฏอยู่บนฟิล์ม จากนั้นนำฟิล์มมาตัดและเชื่อมต่อกันใหม่ด้วยการใช้ฟิล์ม 2 เฟรม เพื่อทำให้ภาพที่เกิดขึ้นเป็นเฟรมเดียวกัน จากนั้นจึงนำฟิล์มที่เชื่อมต่อกันไปอัดขยายในห้องมืดเป็นกระบวนการทำงานในขั้นสุดท้าย และได้ผลงานดังที่ปรากฏดังนี้

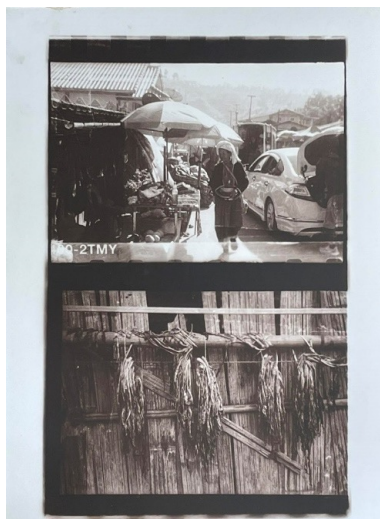
ภาพ 15

Mystic Border No.1

ภาพ 16

Mystic Border No.2

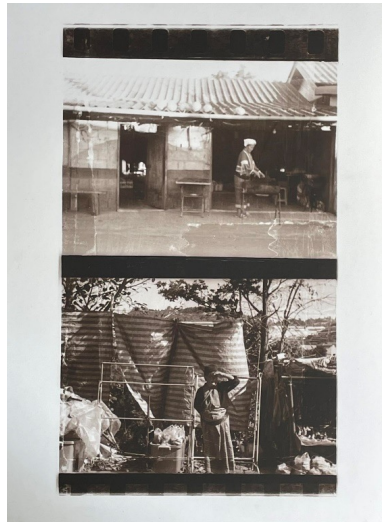
ภาพ 17

Mystic Border No.3

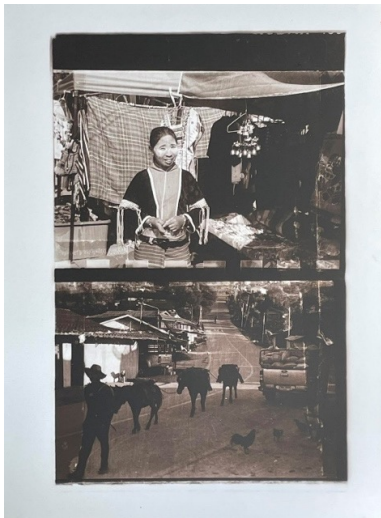
ภาพ 18

Mystic Border No.4

ภาพ 19

Mystic Border No.5

ภาพ 20

Mystic Border No.6

ในผลงานชุดที่ 4 จะเห็นได้ว่า ผู้วิจัยต้องการนำภาพชีวิตประจำวันของ ผู้คนมาตัดต่อและชุดที่บะบิตตสร้างร่องรอย โดยพยายามเลือกภาพวิถีชีวิต ประจำวัน ภาพคนแกในชุมชน รวมถึงสัญลักษณ์ในชุมชนอย่างภาพ “ใจบ้าน” ดังในกรณีของภาพที่ 17 ที่ผู้วิจัยต้องการที่จะสื่อความหมายใหม่จากภาพที่ นำมารวมกัน ที่ไม่ใช่เพียงแค่ภาพถ่ายบุคคลหรือเป็นเพียงภาพถ่ายสัญลักษณ์ ของชุมชน แต่เมื่อ 2 ภาพนี้ถูกนำมาคู่กัน ผู้วิจัยคิดว่า ความหมายใหม่ของ ภาพนั้นสามารถที่จะสื่อให้เข้าใจได้ ความเชื่อความเคารพที่คนดารารอานั้น มีต่อพื้นที่และบรรพบุรุษมาอย่างยาวนาน แต่ความเชื่อเหล่านี้กำลังถูก สั่นคลอน จากสภาวะของการถูกกดทับและสลายอัตลักษณ์ในช่วงขณะ จาก ระบบกลไกของรัฐที่เข้ามาจัดการระบบชีวิตของพวกเขาผ่านระบบทุนนิยม เกษตรพันธะสัญญา ถ้าพิจารณาแบบผิวเผินอาจจะเห็นว่าระบบการเกษตร ที่รัฐเข้ามาช่วยเหลือนั้นเป็นสิ่งที่ดี ทำให้พวกเขามีอยู่มีกินมีใช้แต่ในความเป็น จริ่งแล้ว ผู้คนในชุมชนเป็นเพียงกลไกหรือตลาดแรงงานที่รัฐจะเข้ามาให้ความ สำคัญกับพวกเขาเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ดังในกรณีของกลุ่มชาว ดารารอที่ปลูกผักเมืองหนาว ที่ต้องทำสัญญาในการใช้เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และ ยา เพื่อให้ได้จำนวนผลผลิตตามที่ได้รับโควตาในการรับซื้อ แต่ในความเป็น จริ่งผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตได้เกินโควตาการรับซื้อ ซึ่งจะทำให้ชาวบ้าน ต้องรับภาระต้นทุนในการลงทุนไปโดยปริยาย หรือในกรณีที่ดินจัดสรรทำกิน ที่ไม่เพียงพอต่อใช้งาน การถูกจัดสรรที่ทำกินตกอยู่ภายใต้อำนาจและตัวแทน จากรัฐทำให้คนในชุมชนได้รับสิทธิที่ไม่เท่าเทียมกัน เกิดความเหลื่อมล้ำภายใน พื้นที่ชุมชน

บทสรุป

จากกระบวนการทำงานสร้างสรรค์ศิลปะภาพถ่ายที่ผ่านมาทั้ง 4 ชุด ผู้วิจัยต้องการที่จะนำเสนอเรื่องเล่าของกลุ่มชาติพันธุ์ดารารอภายใต้บริบท พื้นที่ชายแดน ผ่านผลงานสร้างสรรค์ภาพถ่ายสารคดี ด้วยการเข้าไปบันทึก เรื่องราวของพวกเขา ทั้งในประเด็นปัญหาสิทธิการทำกิน สิทธิความเป็น พลเมือง และสิทธิทางวัฒนธรรม แรกเริ่มผู้วิจัยพยายามที่จะนำเสนอใน ลักษณะของงานภาพถ่ายเชิงสารคดี ผนวกกับแนวคิดในด้านสังคมศาสตร์ เพื่อเล่าเรื่องของพวกเขาโดยตรงไปตรงมา ทั้งในด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และสังคม โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ของพวกเขาที่ถูก กดทับผ่านนโยบายของรัฐ ผู้วิจัยพบว่างานสร้างสรรค์ภาพถ่ายสารคดี ที่ช่าง ภาพมีกระบวนการทำงานในระยะประชิดกับผู้คนในชุมชน เผ้าและสังเกตการณ์ เหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในแต่ละวัน แล้วบันทึกเหตุการณ์ตรงหน้ามานำเสนอ นั้น ยังไม่สามารถที่จะสื่อสภาวะที่ผู้คนดารารอต้องพบเจอ จึงทำให้ผู้วิจัย

ทดลองที่จะสร้างสรรค์ศิลปะภาพถ่ายร่วมสมัย ที่สามารถตีความและสร้างกระบวนการถกเถียงประเด็นปัญหาของผู้คนได้มากกว่า ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำภาพถ่ายที่ถูกบันทึกด้วยฟิล์ม มาสร้างสรรค์ศิลปะภาพถ่ายร่วมสมัย เพื่อยกระดับการตีความสุนทรียศาสตร์ทางด้านศิลปะภาพถ่ายที่แตกต่างกันออกไป จากงานศิลปะภาพถ่ายสารคดี งานศิลปะภาพถ่ายร่วมสมัยเปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถที่จะตั้งคำถาม และสร้างข้อถกเถียงต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้มากกว่างานศิลปะภาพถ่ายสารคดี

ในที่นี้ผู้วิจัยพิจารณาจากผลงานในชุดที่ 4 ที่ผู้วิจัยสามารถสร้างความหมายใหม่ได้ จากร่องรอยที่เกิดขึ้นในงานภาพถ่าย อันเกิดจากกระบวนการทำงานในเชิงเทคนิค Scratch Film ก่อให้เกิดสัญลักษณ์ (Sign) ความรุนแรงที่รัฐกระทำต่อคนดาราอั้งทั้งทางตรงและทางอ้อม ผ่านนโยบายต่าง ๆ ที่หยิบยื่นให้แก่พวกเขา อีกด้านหนึ่งการที่ผู้วิจัยนำภาพถ่าย 2 ภาพมาคอลลาจ (Collage) ถึงแม้ว่าภาพทั้ง 2 ในกระบวนการถ่ายจะมีรูปแบบงานภาพถ่ายสารคดี แต่เมื่อทั้ง 2 ภาพนั้นมา ถูกผลิตให้อยู่ในกรอบเดียวกัน การรับรู้ความหมายของผู้คนย่อมแตกต่างจากเดิม และการรับรู้ความหมายจากภาพนั้นอาจจะไม่ได้มีกรอบให้เชื่อเพียงแต่ความหมายเดียวแต่อาจจะนำมาซึ่งการตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านนอแลอย่างมีนัยยะสำคัญ ต่อกระบวนการทำงานของรัฐไทยต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทของพื้นที่ชายแดน

เอกสารอ้างอิง

- ประชา สุวีรานนท์. (2554). *อัตลักษณ์ไทย: จากไทยสู่ไทยๆ*. ฟ้าเดียวกัน.
- ปวีณ ชัชวาลพงศ์พันธ์. (2561). *ชาติพลาสติก ความสัมพันธ์ไทย-พม่า ผ่านความเป็นไทย*. ฟ้าเดียวกัน.
- เพ็ญพิศ ชงศ์รัมย์. (2560). *จินตนาการชุมชนของชาวदारวาทภายใต้บริบทของรัฐไทย*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท] มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พรธรรมราย โอสถาภิรัตน์. (2546). *Visual Anthropology: สื่อทางด้านภาพกับความรู้ทางมนุษยวิทยา*. ใน *จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย (บก.), สื่อกับมานุษยวิทยา (47-81)*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สุจารวี โคตพันธ์. (2558). *พิธีกรรมงานบุญกับการต่อรองอัตลักษณ์ข้ามแดน*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท] มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุรชาติ บำรุงสุข. (2552). *พรมแดนศึกษา. จุลสารความมั่นคงศึกษา*, (61), 13-14.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2551). *รัฐชาติ ชาติพันธุ์ และความทันสมัย*. ใน *แนวคิดการประมุขวิชาการชาติ นิยมกับพัฒนาธรรม (11-99)*. ศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อัญญา ศิริผล. (2546). *ฝันกับคนม้ง: พลวัตความหลากหลายและความซับซ้อนแห่งอัตลักษณ์ของคนชายขอบ*. ใน *ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บ.ก.), อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ (74-76)*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- อัมพร จิรัฐติก. (2546). *บันทึกภาคสนามจากห้องเรียน Visual Anthropology ที่มหาวิทยาลัยฮาวาย*. *วารสารรัฐศาสตร์สาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 24(3), 190-225.